

MNOGOZNAČJE ISTARSKOG MULTIKULTURALIZMA

OLGA ORLIĆ

Institut za antropologiju
Ljudevita Gaja 32
10 000 Zagreb, Hrvatska
Olga.Orlic@inantro.hr

UDK: 316.72(497.5-3 Istra)

Kategorija: Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 3. 7. 2008.
Prihvaćeno: 16. 11. 2008.

Procesi europeizacije zemalja članica EU, ali i onih koje to još nisu, podrazumijevaju i "domaći" odgovor na procese usklađivanja s legislativom EU. Ti procesi utječu i na preuzimanje različitih diskursa. Rad se fokusira na analizu istarskog diskursa o multikulturalnosti i njegovu usporedbu s diskursom EU o multikulturalnosti, izraženog sloganom "Unity in Diversity".

Ključne riječi: multikulturalizam / Istra / Europska unija / europeizacija

Istra je višekulturna i višejezična regija. Europska unija¹ također slavi multikulturalnost, što je uočljivo i u sloganu EU "Jedinstvo u različitosti" (*Unity in Diversity*). Istraživanje na temelju kojeg je nastao ovaj rad je bilo usmjereno na različite aspekte identifikacijskih procesa u Istri, a obuhvaćena je i multikulturalnost.² Terenski dio istraživanja proveden je u svibnju i lipnju 2007. godine u različitim istarskim gradovima, mjestima i selima. Polustrukturirani intervjui napravljeni su sa 100 sugovornika/ica, a organizirane su i provedene dvije fokus grupe s po 13 sudionika/ica.³ Sugovornike/ice smo odabrali zahvaljujući društvenoj mreži pojedinih istraživačica te uz pomoć metode grude. Prikupljen materijal transkribiran je te kodiran uz pomoć NVIVO programa za kvalitativna istraživanja, tako da je svaka od istraživačica transkripte svih intervjua kodirala prema temi odabranoj za daljnju analizu.

¹ U daljnjem tekstu koristit ću se kraticom EU za ovaj pojam.

² Ovaj je rad nastao u okviru istraživanja međuodnosa jezika, kulture i identiteta u sklopu europske mreže izvrsnosti "Languages In a Network of European Excellence" (LINEE) unutar "6th Framework Programme" Europske komisije i projekta Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske "Suvremena transformacija lokalnih jezičnih zajednica i kulturna raznolikost" (šifra projekta: MZOŠ RH 196-1962766-2743). U terenskom istraživanju 2007. godine u Istri sudjelovali su djelatnici Instituta za antropologiju iz Zagreba te djelatnici Odsjeka za sociologiju Filozofskoga fakulteta u Zadru, djelatnici Zavoda za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te vanjski suradnici.

³ Dio rezultata zajedničkog istraživanja na kojima se temelji ovaj rad, predstavljen je pod naslovom: "Europeanization in Istria – differences between official and private discourse" na 10. bijenjalnoj konferenciji European Association of Social Anthropologists (EASA): *Experiencing diversity and mutuality* (Ljubljana, 26.-30. 8. 2008.).

UVOD

Suvremen proces izgradnje EU, započet 50-tih godina 20. stoljeća,⁴ ne prestaje zaokupljati pozornost brojnih znanstvenika. Pojedini autori ističu jedinstvenost tog "Europskog projekta" (Laffan 1996) upravo zbog njegove nedovršenosti (Abélès 2004: 5), drugi EU smatraju svojevrsnom mrežom u mreži (Leonard 1999, prema Shore 2004: 32) ili čak ne-državom (Wallace 1996; Weiner 1998, prema Shore 2004: 32). Iako zbog nedovršenosti (i problema koji prate proces konstruiranja EU) "Europski projekt" prate atributi slabosti i nemoći, politička geografinja Luiza Białasiewicz smatra kako je riječ o krivoj percepciji te upućuje na novi oblik političke, transformativne i zavodljive moći Europe (Białasiewicz 2008). Takva "privlačnost" EU očituje se i u želji brojnih država da se uključe u taj "projekt", među ostalima i Hrvatska. Jedan aspekt te privlačnosti i moći očituje se upravo u procesima europeizacije, koji su osim zemalja članica zahvatili i zemlje ne-članice (Vink 2002: 4). Europeizaciju treba razlikovati od procesa europske integracije, s obzirom na to da je svojevrsan domaći odgovor na procese europske integracije (Vink 2002: 4). Politolog Claudio M. Radaelli je skrenuo pozornost na činjenicu da procesi europeizacije ne uzrokuju promjene samo u političkim sustavima zbog implementacije odluka EU već i promjene na razini identiteta. On smatra da je europeizacija svojevrsan "proces konstrukcije, difuzije i institucionalizacije formalnih i neformalnih pravila, procedura, političkih paradigmi, stilova, načina rada i zajedničkih vjerovanja te normi koje su prvo definirane i konsolidirane u donošenju odluka EU, a zatim inkorporirane u logiku domaćih diskursa, identiteta, političkih struktura i javnih politika" (Radaelli 2000: 4). Upravo takvo sagledavanje procesa europeizacije omogućuje da se tako sagledavaju i drugi europski procesi, poput regionalne integracije (Vink 2002: 7).

Nakon stjecanja nezavisnosti i tijekom Domovinskoga rata u Hrvatskoj su procesi nacionalne homogenizacije bili vrlo jako izraženi, a ubrzo se javila i težnja za ulaskom Hrvatske u EU. Za hrvatske je političare pitanje ulaska Hrvatske u EU ključno za dobivanje političkih bodova, točnije glasova.⁵ U različitim diskursima na hrvatskoj političkoj sceni i u hrvatskim medijima (TV, radio, novine, internetske stranice) ta je težnja prikazana kao hrvatski nacionalni cilj. Hrvatski su političari stoga vrlo često isticali činjenicu o "povratku Europi" ili "pripadanju Europi" oduvijek. S obzirom na zemljopisni položaj i nedavnu prošlost u hrvatskom je javnom diskursu prisutan strah od Balkana i povratka u balkanske integracije (Rihtman-Auguštin 1997: 27). I Hrvatska

⁴ Shumanova deklaracija 9. svibnja 1950. godine potaknula je potpisivanje Ugovora o Europskoj zajednici za ugljen i čelik (*Treaty of Paris*, 18. travnja 1951. godine). 25. ožujka 1957. godine u Rimu je potpisan Ugovor o Europskoj ekonomskoj zajednici.

⁵ Težnja za ulaskom u Europsku uniju osobito se intenzivno iskazuje u predizbornome razdoblju. Tako su prije posljednjih parlamentarnih izbora, održanih 25. 11. 2007. godine, novinari *Jutarnjeg lista* upitali vođe dviju najjačih stranaka u Hrvatskoj (HDZ i SDP), dr. Ivu Sanadera i Zorana Milanovića, petnaest identičnih pitanja, između ostalog i o "prioritetu ulaska Hrvatske u Europsku uniju". I dok je tada aktualni (a i poslije izbora također) premijer na to pitanje odgovorio potvrdno, novoizabrani vođa SDP-a istaknuo je kvalitetu pregovora o ulasku kao prioritet (*Jutarnji list*, 1. rujna 2007: 30).

proživljava svoju "eurozu" (Velikonja 2007) vrlo slično kao i npr. susjedna Slovenija prije ulaska u EU.

Diskurs EU o multikulturalnosti proklamira i predstavlja multikulturalnost kao jednu od temeljnih vrijednosti EU. Procesi europeizacije u Hrvatskoj, vidljivi usvajanjem "politike kulture" EU, utječu na usvajanje retorike multikulturalnosti u cijeloj Hrvatskoj, pa tako i u Istri. Upravo zbog činjenice da procesi europeizacije ne podrazumijevaju samo implementaciju legislativne EU već i svojevrsno usvajanje retorike EU, zanimalo me kako se europski diskurs o multikulturalnosti reflektira u Istri.

KULTURNA DIMENZIJA U STVARANJU EUROPSKE UNIJE

Iako je od početka zamišljena kao ekonomska zajednica, već se potkraj 60-tih godina 20. stoljeća javila potreba za stvaranjem europskoga naroda (Laffan 1996: 96; Shore 1996) te se poduzeo niz akcija kako bi se stvorio osjećaj pripadnosti i osjećaj europskoga identiteta. Taj se proces počeo događati tijekom 1980-tih godina publiciranjem dvaju dokumenata – *Report on European Union* (CEC 1976), koji je "stvorio" novu kovanicu "Građanska Europa" i *Solemn Declaration on European Union* (1989). U tim se dvama dokumentima naglašava kako se suradnja unutar EU mora nastaviti i na kulturnom području. Tijekom 90-tih godina 20. stoljeća stvaranje europske kulture postalo je jednom od važnijih strategija, na koju se pozornost skretala u brojnim dokumentima (*Addonino Committee, Committee for a People's Europe*, 1985), čiji je zadatak bio da ojačaju i promoviraju identitet Zajednice i njezin *image* za građane, ali i za ostatak svijeta (Laffan 1996: 96, Shore 1996: 478; Božić 2007). Upravo se oko kulturne dimenzije izgradnje europskoga identiteta razvilo nekoliko pristupa. Pristup, koji je sociologinja Monica Sassatelli označila pojmom "jedinstvo" (*Unity*) naglašava zajedničku europsku kulturu, ali kulturu temeljenu na vrijednostima poput grčke i rimske antičke civilizacije, rimskog prava, kršćanstva, prosvjetiteljstva i industrijske revolucije, vrijednostima koje kao proizvodi europskog kontinenta otkrivaju europocentristički pristup (o takvoj ideji Europe vidi Padgen 2002). Drugi je pristup Sassatelli označila pojmom "različitost" (*Diversity*). Prema tom pristupu ne postoji jedna zajednička europska kultura te je zbog toga europski identitet moguće konstruirati samo kao građanski identitet, temeljen na "društvenom ugovoru" i kojim bi se naglasak stavio na vrijednosti poput ljudskih prava. Treći pristup, predočen sloganom EU "Jedinstvo u različitosti" nastoji na neki način pomiriti prethodna dva pristupa te se temelji na pretpostavci da je europska kultura jedinstvena (i jedna) upravo po harmoničnom supostojanju brojnih različitih kultura (i naroda) (Sassatelli 2002). Ta raznolikost postaje vrijednost po kojoj je europska kultura jedinstvena i upravo je taj slogan EU, koji implicira multikulturalnost, bio polazišna točka u analizi istarske multikulturalnosti. Brojne aktivnosti i projekti Europske komisije usmjereni su na poticanje multikulturalnosti, višejezičnosti i međukulturnog dijaloga. U isto vrijeme praksa pokazuje da se multikulturalnost i međukulturni dijalog shvaćaju vrlo proizvoljno. Upravo zbog toga brojni autori pokazuju na ambivalentnost slogana *Unity in Diversity*. Tako je, primjerice, EU za jedne (članove EU) *Europa bez granica*, Europa sa

slobodnim protokom roba, informacija i ljudi, dok za druge (a to se uglavnom odnosi na imigrante i stanovnike zemalja koje nisu članice EU) ta je ista EU *tvrdava* (Anderson, J. & O'Dowd 1999) u koju je vrlo teško prodrijeti. Odnos prema tim europskim Drugima pokazuje izrazitu ksenofobiju (Stolcke 1995; Shore 1997, 2002; Frykman 2003), što je izazvalo i porast popularnosti brojnih europskih nacionalističkih populističkih stranaka koje su izrazito ksenofobično orijentirane (Laffan 1996: 88). Dodatni je problem percepcija novih zemalja članica od zemalja koje čine tzv. "srž Europe", u kojih se također uočava ambivalentan stav, tj. nove se članice gledaju kao uistinu manje europske. Taj stav pokazuje da se "prava" Europa percipira isključivo kao zapadna Europa. Uključivanjem jednih, a isključivanjem drugih EU razotkriva osnovnu dihotomiju koja, unatoč deklarativnoj retorici koja negira tu podjelu, oblikuje živote njezinih građana, ali i onih koji to (još) nisu.

Kako bih istražila kako istarska multikulturalnost predstavlja (barem deklarativno) distinktivno istarsko obilježje i kako je ona shvaćena kao odrednica istarskog regionalizma i istodobnog istarskog europejstva, fokusirala sam se na analizu različitih diskursa o multikulturalizmu u Istri (istraživanje je provedeno na dijelu istarskog poluotoka koji se danas nalazi unutar granica Republike Hrvatske, tj. na području Istarske županije). Polazišna hipoteza je bila da je istarski multikulturalizam svojevrsna, riječima švedskog etnologa Jonasa Frykmana, "prazna retorika" (Frykman 2003: 173). Tvrdim da diskurs o multikulturalnosti u Istri nalikuje službenom europskom diskursu o multikulturalnosti (koji u sebi sadrži brojne ambivalentnosti i prikriva dihotomije), ali da se mora sagledati kritički u svjetlu višestrukih procesa stvaranja regionalnog, nacionalnog i nadnacionalnog identiteta. Podjela na različite razine identiteta vrlo je problematična, kao što pokazuje antropolog Cris Shore (Shore 2004: 28), ali se često rabi u analizi.

EUROPEIZACIJA I REGIONALIZAM

Brigid Laffan upravo "nove regionalizme", koji su se počeli javljati već od 1960-tih godina, smatra jednom od ključnih pojava i novom arenom za analizu i razumijevanje novog europskog poretka (Laffan 1996: 9). Markus Perkman je uputio na procvat euroregija u 1990-tim godinama i na sve veći broj euroregija koje sudjeluju u radu krovne organizacije Skupštine europskih regija (*Assembly of the European Regions*) (Perkman 2003), a Olaf Löfgren piše o skandinavskim prekograničnim regijama i stvaranju *regionauta* (Löfgren 2008).⁶ *Regionaute* je Löfgren podijelio u dvije kategorije – prvu kategoriju čine entuzijasti, graditelji (u njegovim primjerima su to graditelji mostova koji spajaju spomenute prekogranične regije), političari i konzultanti (idejni i konstruktivni stvaratelji prekogranične regije), a drugu, novu generaciju *regionauata* čine ljudi koji svojim kontaktima i kretanjem preko granica stvaraju prekograničnu regiju (Löfgren 2008: 206). S obzirom na to da je granica, neovisno o tome je li posrijedi

⁶ Naziv *regionauti* posudio je od Thomasa O'Della.

granica između zemalja članica EU ili granica između zemlje članice EU i zemlje koja to još nije, postala važno mjesto kreiranja novih oblika identiteta i realnosti, ne čudi što su upravo *granične studije* (tj. *border studies*) postale brojno i zanimljivo mjesto istraživanja (npr. Meinhof 2003). Za ovo je istraživanje važna činjenica koju ističe Brigid Laffan, a to je da je upravo "europski projekt" svojevrstan katalizator za preispitivanje odnosa između različitih razina vladanja, tj. prigoda za jačanje regionalnog identiteta potisnutog u nacionalnom kontekstu. Regije i vodeći akteri regija su prepoznali procese europske integracije na regionalnoj razini kao sredstvo za ostvarivanje svojih ciljeva (političkih, poput autonomije, ali i posve gospodarskih). Iako je Laffan pisala o regionalizmima unutar zemalja članica, evidentno je da se regionalizam, kao jedan od aspekata europeizacije "prelio" i u zemlje i njihove regije koje nisu članice. Upravo se to dogodilo u Istri, gdje je ideja o *Europi regija* poslužila kao legitimno sredstvo otpora centralizaciji moći (Banovac 1998: 73).

ISTRA REGIJA U EUROPI REGIJA⁷ – ISTARSKI OTPOR PROCESIMA CENTRALIZACIJE

Etnologinja Sanja Kalapoš istraživala je pitanja i probleme istarskog regionalnog identiteta kroz prizmu tzv. ča–vala. Ona je svoje istraživanje temeljila na premisi da istarski regionalizam nije suprotan osjećajima nacionalne pripadnosti hrvatskomu narodu, što je u suprotnosti s većim dijelom političke retorike i tvrdnje koje su se mogle naći u masovnim medijima tijekom devedesetih godina dvadesetog stoljeća (Kalapoš 2002: 11, usp. Frykman 2003).

Neki su znanstvenici u Hrvatskoj zaključili da je regionalna identifikacija u Istarskoj županiji izražena mnogo jače nego u drugim dijelovima Hrvatske (Banovac 1996; Banovac, Blažević, Boneta 2004). To je prema istim autorima bilo evidentno i u popisu stanovništva iz 1991. godine, kad se 37027 stanovnika Istre deklariralo regionalno (*Popis stanovništva* 1991, 1992), dok se 10 godine kasnije, u popisu stanovništva iz 2001. godine broj tako deklariranih Istrana smanjio na 8865 (*Popis stanovništva* 2001). To, smatraju oni, pokazuje kako je tako brojno regionalno izjašnjavanje stanovnika Istre (pogotovo u usporedbi s popisom stanovništva deset godina poslije, kad je taj broj drastično opao) bilo svojevrstan otpor procesima nacionalne homogenizacije (Banovac 1998: 117; Sošić 2006: 422). Zastupnik IDS-a⁸ u Saboru, Damir Kajin je u *Glasi Istre* 20. 6. 2002. godine komentirao takvo regionalno izjašnjavanje stanovništva u Istri 1991. godine kao odgovor na Tuđmanovu politiku, dok je novinar Goran Prodan u kolumni "prISTRAno" u istom broju *Glasi Istre* komentirao velik broj regionalno deklariranih Istrana kao odgovor na "manifestaciju Hrvatstva", što je bio svojevrstan oblik političkog otpora prema središnjoj vlasti. Takvom obliku otpora centralizaciji zacijelo je pridonio i

⁷ Ova je sintagma preuzeta s plakata "Istra regija u Europi regija", čija je fotografija objavljena u *Vjesniku* 9. travnja 2001. godine.

⁸ IDS-DDI kratica je za istarsku političku stranku Istarski demokratski sabor – Dieta Democratica Istriana.

sumnjičav stav prvog hrvatskog predsjednika o jačini nacionalnih osjećaja u Istri, što neki povjesničari tumače kao "iznenađujuće neznanje o prošlosti istarskih Hrvata" (Strčić 1996: 157). Takav negativan odnos političara prema Istri i njezinim stanovnicima još je uvijek živ u sjećanjima nekih od naših sugovornika/ica:

"Mene je jako smetalo kad san ču u Pazinu prvi put pokojnoga predsjednika Tuđmana, prvo nego ča je bil predsjednik... da vi niste, čekaj, kako je ono reka?... Vi ste Istrijani, vi Istrijani... Ne znam jušto kojim riječima, ali uglavnon toliko je ponizi Istrijane i po meni je samo otpor prema HDZ-u bi to. I koji će se teško, neću reć nikad, doduše, sada je sasvim druga storija, nego ča je bila onda, ali ako je on bi u stanju reć: "Vi ste narod bez države, a narod bez države je isto ko i govno na kiši" i tu je finil govor u Pazinu." (Muškarac iz Istre, Hrvat, 50-60 godina)⁹

Neki su sugovornici/ice (i Hrvati i Talijani) i na osobnoj razini doživjeli refleksije takvog diskursa (od stanovnika drugih hrvatskih regija) u negativnim stavovima o hrvatstvu Istre i Istrana:

"... jer sjećam se devedesetih u Zagrebu... Da, da, ti si super, al nisi ti baš ono dosta Hrvat." (Muškarac iz Istre, Istrijan, oko 40 godina)

"Čak zastrašujuće kako su identificirali s politikom i vrlo negativan stav: 'A vi tamo koji se hoćete odvojiti'. Baš neugodnih situacija. Nitko te nije htio slušat uopće šta želiš reći. Kao da nismo bili dio ove države." (Žena iz Istre, Talijanka, između 35-40 godina)

Sanja Kalapoš također smatra da je u oblikovanju snažnog osjećaja regionalne pripadnosti u Istri važnu ulogu imalo i praćenja trenda stvaranja "Europe regija" (Kalapoš 2002: 140). U tom je procesu Istarska županija pronašla važan poligon za ostvarivanje političkih ciljeva. U Programskoj deklaraciji IDS-a navodi se kako se ta stranka zalaže "za brisanje državnih granica u Europi i stvaranje jedinstvenog europskog prostora koji će artikulirati sve interese u parlamentu europskih regija. Istra i istarski otoci oduvijek su dijelom europske civilizacije i stoga imaju pravo tražiti sukladnost s današnjim europskim dometima organizacije društva." (poglavlje "O regionalizmu", *Programska deklaracija IDS-a*). Jedna od deklaracija donesenih u Rovinju 23. travnja 1994. godine je i Deklaracija o Euroregiji Istri, u kojem se Istra definira kao "transgranična regija čije područje je sastavni dio Republike Hrvatske, Republike Slovenije i Republike Italije" i u kojoj su "Autohtone etničke i kulturne osobitosti posebno zaštićene" (*Deklaracija o Euroregiji Istri*, Rovinj, 23. 4. 1994). Uz takvu

---

⁹ Nacionalnost ili etnička pripadnost naših sugovornika navedena je prema njihovim izjavama, pa tako i kad sugovornici/ice sami/e navode višestruki osjećaj pripadnosti (npr. Hrvat i Istrijan ili Talijan i Istrijan). Pritom različiti sugovornici/ice različito definiraju pojam Istrijan. Za većinu sugovornika/ica taj pojam, kao lokalni regionalni dijalektalni izraz za stanovnika Istre, ujedno označava i razlikovni, regionalni identitet, koji podrazumijeva i Hrvate i Talijane. Pojam Istranin kao naziv za stanovnika Istre na standardnome hrvatskome jeziku najčešće označava i hrvatsku nacionalnu pripadnost osobe koja se tako deklarira. Pojedini ispitanici/ice toj razlici pridaju veću važnost (koja se ogleda u poimanju identiteta), dok drugi razliku vide samo u jezičnome smislu ili je pak toliko ne naglašavaju.

orijentaciju istarskih vodećih političara nimalo ne čudi da je Istarska županija uskoro postala prva hrvatska regija koja je ušla u Skupštinu europskih regija Vijeća Europe.¹⁰ Dugogodišnji predsjednik IDS-a i današnji župan Istarske županije Ivan Jakovčić aktivno je sudjelovao u stvaranju euroregije Alpe-Jadran,¹¹ a ubrzo je preuzeo i vodeću ulogu u stvaranju Jadranske euroregije,¹² čiji je i danas predsjednik. Aktivnim sudjelovanjem u stvaranju prekogranične regije i poticanjem suradnje različitih regija na različitim poljima (gospodarskom, kulturnom i sl.), predsjednik IDS-a se može smatrati svojevrsnim pretečom istarskih *regionauta*. Vrlo je izravno uputio na iskorištavanje proeuropske strategije u politici koju vodi u intervjuu za *Jutarnji list* 23. kolovoza 2008. godine. Tom je prigodom izjavio kako ulaskom Hrvatske u EU namjerava pokrenuti pitanje istarske autonomije. Na komentar novinara kako mu je premijer poručio da to "neće proći", istarski je župan odgovorio da je uvjeren da će dobiti i tu bitku, dodajući: "Točno znam kako ćemo povlačiti poteze u Europi, gdje imamo podršku" (Magazin, *Jutarnji list*, 23. kolovoza 2008: 33). U kontekstu svojevrsnog otpora centru treba sagledavati i istarsku regionalnu i proeuropsku politiku te diskurs o multikulturalnosti.

PRAVNI OKVIR ISTARSKOG MULTIKULTURALIZMA

Istra je za istraživanje u okviru spomenute mreže izvrsnosti izabrana zbog svoje multikulturalnosti te službene dvojezičnosti, ustanovljene Statutom Istarske županije, usvojenog 19. svibnja 2003. godine. Istarska je multikulturalnost (i suživot, *convivenza*) važan dio javnog diskursa (politički program IDS-a temelji se na "polietničnosti"), njome se bave brojni istraživači - povjesničari, antropolozi, sociolozi i etnolozi (Banovac, Ballinger 2003; Nikočević 2006), a u ovome je istraživanju jedan od ciljeva bio ispitati kako se europski diskurs o multikulturalnosti u Istri reflektira u privatnoj sferi, tj. kako naši sugovornici/ice doživljavaju multikulturalizam u Istri.

Od 1993. godine regionalna stranka IDS – DDI do sad je na svakim parlamentarnim izborima osvajala nekoliko zastupničkih mjesta u Saboru. Retorika i djelovanje IDS-a, čiji je predsjednik i sadašnji župan svojedobno bio ministar za europske integracije u Vladi Republike Hrvatske,¹³ pokazuju izrazitu regionalnu te istodobno i proeuropsku orijentaciju. Program IDS-a se temelji na multikulturalizmu, multietničnosti i dvojezičnosti, u prvome redu u odnosu Hrvata i Talijana (Banovac, Blažević, Boneta 2004: 124). Osnovne karakteristike istarske regionalne, ali ujedno i proeuropske strategije, su plurietničnost i policentričnost. Plurietničnost je visoka što se

¹⁰ Odluka o članstvu Istarske županije u Skupštini europskih regija donesena je 7. 10. 1994. godine na sastanku u Fortezzi Di Basso (Firenca, Italija), a ratificirana je 1. 12. 1994. godine na redovitoj godišnjoj Generalnoj skupštini u Strasbourgu (Francuska).

¹¹ 27. 2. 2006. Istarska županija je prihvatila inicijativu o sudjelovanju u procesu stvaranje euroregije Alpe-Jadran (*Službene novine Istarske županije*, 2/2006).

¹² 30. 6. 2006. Jadranska euroregija osnovana je u Puli.

¹³ Od siječnja 2000. do lipnja 2001. (<http://www.istra-istria.hr/index.php?id=58>).

tiče talijanske manjine, s izraženim visokim stupnjem zaštite prava, posebno jezičnih (Banovac 1996: 281). Što se tiče maksimalne zaštite jezičnih prava manjina, članak 6 *Statuta Istarske županije* izjednačava uporabu hrvatskoga i talijanskoga standardnog jezika u županijskoj administraciji. U poglavlju III. *Statuta Istarske županije*, nazvanom Zaštita autonomnih, etničkih i kulturalnih karakteristika, ta su prava detaljno razrađena (članci 24-33). U istome se poglavlju navodi kako Istarska županija "promiče društvene, prostorne, prirodne, etničke, kulturne i druge osobitosti Istre" i "istarske narodne običaje, obilježavanje narodnih blagdana, zaštitu izvornih toponima i očuvanje lokalnih dijalekata" (u koji su uključeni "čakavski, cakavski, cokavski, cekavski, kajkavski, istriotski, istrorumunjski¹⁴ i dr.") (članak 21), štiti od "svake djelatnosti koja može ugroziti plurikulturalne i plurietničke osobitosti Istre" (članak 22) i njeguje istrijanstvo "kao tradicionalni izraz regionalne pripadnosti istarskog plurietnosa" (članak 23).

U deklaraciji IDS-a također piše kako je "Istra višekulturna i višejezična regija. Višestoljetni plurietnički suživot u Istri rezultirao je stvaranjem etničkog obilježja koji se iskazuje u istarskoj plurietničkoj autohtonosti. Istrijanstvo je svijest o pripadnosti slavenskog i latinskog stanovništva Istre zajedničkoj višekulturnoj realnosti Istre. Istrijanstvo je specifična svijest o regionalnoj pripadnosti koja se odnosi na procese identifikacije istarskog čovjeka sa zajedničkim teritorijem i povijesnom sudbinom. Istrijanstvo izražava kompleksno kulturno naslijeđe istarske regije i njezinih kulturnih vrijednosti, koje se odnose na istarsko-slavensku i istarsko-venecijansku kulturu" (poglavlje "O Istrijanstvu", *Programska deklaracija IDS-a*). Postaje jasno da se Istrijani definiraju manifestirajući hrvatsku, slovensku, talijansku nacionalnu pripadnost, ali istodobno i zasebnu, specifičnu, istrijansku etničku pripadnost (Banovac 1996: 282; Kalapoš 2002: 141).

POVIJESNA PERSPEKTIVA ISTARSKOG MULTIKULTURALIZMA

Naglasak na njegovanju tradicija i kulture etničkih manjina (a pogotovo talijanske) u Istri je potpuno razumljiv s obzirom na brojne migracije i etničke skupine koje su doseljavale u Istru te s obzirom na kompleksnost međusobnih odnosa Talijana i Hrvata u Istri u povijesti. Istra je tijekom svoje povijesti bila pod vlašću brojnih vladara (od Rimljana, Bizanta, Langobarda, Franaka, akvilejskih patrijarha, Venecije, goričkih grofova, Habsburške Monarhije te kasnije Austro-Ugarske Monarhije, Italije pa sve do Jugoslavije). Na procese identifikacije u Istri možda je najdugotrajnije utjecala podjela Istre između Venecije i Habsburške Monarhije. Početkom 16. stoljeća veći dio Istre je bio pod vlašću Venecije, dok je središnji dio bio pod vlašću Habsburgovaca (Bertoša 1995: 49). Tek padom Venecije 1797. godine i nakon kratkog razdoblja Napoleonove

¹⁴ Istrorumunjski je i službeno postao zaštićena nematerijalna baština Istre odlukom Ministarstva kulture Republike Hrvatske 27. rujna 2007. godine (Sujoldžić 2008: 31) (<http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=3650>).

vladavine (1805.-1813.) Austrija 1813. godine dolazi u posjed cijele Istre i njome vlada sve do propasti Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine (Bertoša 1968: 32).

Višestoljetna podijeljenost Istre među tada najjačim europskim silama uvelike je utjecala ne pojavu tzv. *banderijskih* identiteta (Bertoša 2006: 21), odnosno identiteta (prije svega *Kraljevaca* i *Benečana* (usp. Blagonić 2001)) koji su se oblikovali ovisno o strani granice ili o vladaru, a ne po načelu pripadnosti istoj etničkoj skupini. Osim toga, brojne su migracije pogodovale stvaranju heterogenosti kultura u Istri. Povjesničar Miroslav Bertoša upućuje na specifičnost istarskih identiteta "*koji su od srednjovjekovlja do danas zbroj 'razmrvljenih' identiteta pojedinih dijelova hrvatskog etničkog prostora, koji su se u tim prijelomnim stoljećima oblikovali pod utjecajem promjena na Mediteranu, srednjoj i jugoistočnoj Europi*" (Bertoša 2006: 18). Iz brojne putopisne i etnografske literature koja opisuje stanovništvo Istre u 18. i 19. stoljeću vidljivo je da ti autori pišu o Slavenima i slavenskome jeziku (Kappus 2002: 38) ili o svojevrsnom *Mischungu* (Nikočević 2006: 44), odnosno da i sami vrlo slabo razaznaju je li riječ o Slavenima, Vlasima, Morlacima ili Ćićima (koji su zauzimali posebno mjesto u procesima egzotizacije istarskog čovjeka austrijskih etnografa i etnologa (Kappus 2002: 44)). Svijest o burnoj povijesti i brojnim vladarima prisutna je u većine naših sugovornika/ica kao sjećanje na svojevrsnu *promenadu* različitih političkih režima tijekom 20. stoljeća u Istri. Samo u 20. stoljeću Istra je bila pod vlašću nekoliko državnih režima, počevši od vladavine Austro-Ugarske Monarhije, koja je potkraj Prvoga svjetskog rata propala, Italije i fašističkog režima, koji je trajao do 1943. godine, dvogodišnjeg razdoblja njemačke okupacije, razdoblja SFR Jugoslavije, kad je dio Istre pripojen hrvatskom teritoriju u sklopu Jugoslavije. Tada su skrojene i danas aktualne granice između Jugoslavije i Italije, ali i unutar Jugoslavije, između socijalističkih republika Hrvatske i Slovenije.¹⁵ "Rujanskim odlukama" donesenim u Pazinu 1943. godine odlučeno je pripojenje Istre Jugoslaviji (Dukovski 2001: 20), a nakon 1990. godine, osamostaljenjem Republike Hrvatske, dio Istre koji je pripadao Socijalističkoj Republici Hrvatskoj, danas se nalazi unutar granica Republike Hrvatske. Ta specifična istarska situacija i činjenica da je Istra uvijek bila pod nečijom vlašću (Frykman 2003: 174; Brumen 1996: 144) i danas je prisutna u naracijama nekih od naših sugovornika/ica: "*Ma gle, moja prababa, nije se makla deset kilometara, znači od Krmeda do Foli, promijenila je četiri države*" (Istrijan, oko 40 godina).

¹⁵ Pitanje granice između Hrvatske i Slovenije danas je "vruće" neriješeno pitanje između dviju država, koje u ovom tekstu neću doticati jer nadilazi opseg teme. U kontekstu antropologije granica zanimljiva je studija slovenskog etnologa Boruta Brumena o tome kako je uspostavljanje međunarodne granice između Slovenije i Hrvatske utjecalo na život stanovnika Svetog Petra (u Sloveniji) i preoblikovanje njihova identiteta i identiteta njihovih susjeda. Do uspostavljanja međunarodne granice i jedni i drugi su bili Istrani (lokalni identitet stanovnika Svetog Petra podrazumijevao je identifikaciju kao Šupetrci), a nakon uspostave granice, prema Brumenoj interpretaciji, stanovnici Svetoga Petra konstruirali su Šavrinski identitet, a njihovi su susjedi postali Hrvati (Brumen 1996). Jedan od Brumenovih sugovornika spominje kako su njihovi susjedi do uspostave međunarodne granice bili Istrani, kao i oni sami, a da su nakon toga dobili naziv hrvatski Istrani (Brumen 1996: 146).

Upravo se ova priča, o promjeni četiri ili pet "vlasti" ili "država" tijekom života jedne generacije (obično su to pripadnici starije generacije ili njihovi preci) ponavljala u varijantama u različitim sugovornika/ica. Taj dio istarske povijesti neki su Istrani i sami preživjeli, pripadnici srednje generacije i sami su svjedočili promjeni države potkraj 20. stoljeća, a većina ih je upoznata s poviješću Istre, pa je stoga za neke od naših sugovornika/ica posve razumljivo da se stanovnik Istre osjeća drukčije od ostatka Hrvatske:

"Ali, na neki način ja shvaćam ljude koji kažu umjesto da se recimo izjašnjava, da kaže Hrvat, da kaže Istrijan. Zato što se zaista on osjeća drugačije, zato što nije na neki način dijelio povijest Hrvatske. Imao je drugu neku povijest." (Žena iz Istre, između 50-60 godina)

Neki će naši sugovornici/ice u objašnjenjima te "druge povijesti" navoditi činjenicu da je Istra bila uvijek okupirana, djelomično i zbog svog zemljopisnog položaja, te što "nismo nikad pripadali većinskom narodu." To je rezultiralo i drukčijim "mentalitetom" Istrana, tj. kako kaže jedan naš sugovornik: *"navikli su biti pod okupacijom i pod različitim razmišljanjima raznih kultura..."*

Osim brojnih vladara, od kojih je Austrija ostala u gotovo mitskom sjećanju Istrana (Nikočević L., Škrbić N. 2001: 67), istarski je prostor bio i ostao često područje migracijskih tokova i brojnih kolonizacija – Grci, Talijani, Albanci, Rumunji, Crnogorci te doseljenici iz različitih krajeva Hrvatske koji su u Istru dolazili bježeći pred Turcima (Bertoša 1968: 29). U 20. stoljeću etnički je bitno sliku Istre promijenilo iseljavanje Istrana (pretežito Hrvata) iz Istre u doba fašističke vlasti (Žerjavić 1993: 638, prema Banovac, Blažević, Boneta 2004: 125) te posebice egzodus Talijana, ali i Hrvata koji se nisu slagali s novom vlašću nakon Drugoga svjetskog rata (1947.-1954.) dok je u istome razdoblju u Istru doseljeno stanovništvo iz drugih dijelova Jugoslavije (20000) i Hrvatske (23000) (Banovac 1998: 116). Tada se odnos moći drastično promijenio jer su se Talijani, dotad elita na poziciji moći, našli na mjestu nacionalne manjine. Nakon Domovinskoga rata 90-tih godina 20. stoljeća, odlaskom dijela obitelji vojnika JNA i dolaskom prognanih i izbjeglih Hrvata, još je jedan val migracija, iako najmanji obimom, zahvatio Istru (Banovac, Blažević, Boneta 2004: 125). Istra je danas kao jedna od gospodarski najnaprednijih županija u Hrvatskoj vrlo atraktivno mjesto radne imigracije.

EUROPEIZACIJA ISTRE

S obzirom na to da od kraja 1980-tih u Europi počinje tzv. europeizacija kulture, koja podrazumijeva čitav niz procesa i praksi koje bi, između ostalog, i regionalnim kulturama trebale dodati tzv. "europsku vrijednost" (Božić 2007) – tj. svaka bi regija trebala

inzistirati na svojoj jedinstvenosti, ali uz tu jedinstvenost dolazi i zajedničko europsko kulturno naslijeđe¹⁶ (<http://www.eurotreaties.com/maastrichtec.pdf>).

Zanimali su nas odjeci takve europske kulturne politike u Istri, tj. željeli smo provjeriti što našim sugovornicima/ama znači Europa.

U retorici istarskih političara evidentna je njihova želja da se Istra smatra bližom Europi nego neki drugi dijelovi Hrvatske. O tome govore različite županijske i gradske strategije i projekti kojima je cilj ojačati položaj Istre kao transgranične regije i time ojačati prekograničnu suradnju (različiti projekti EU u okviru INTERREG I, II, III programa¹⁷ te kulturni projekti poput projekta *Jadran, Polis, Europa*, koji, između ostalog, financira i CEI.¹⁸

Zanimalo nas je kako se takve akcije i retorika političara reflektiraju u naših sugovornika/ica. Zanimalo nas je kako naši sugovornici/ice percipiraju Europu, tj. što je za njih uopće Europa te koliko joj se blizu osjećaju. Iako su naši sugovornici/ice vrlo često Europu određivali u zemljopisnom smislu, kao kontinent, kad se postavilo pitanje granica kontinenta na vidjelo je isplivalo kako određivanje granica nije nimalo jednostavan zadatak. Ural se najčešće spominjao kao granica Europe i Rusije, a Bospor i Dardaneli kao granica Europe u Turskoj. U naših su sugovornika/ica dominirali stavovi o identifikaciji Europe sa Zapadom:

"Ja uvijek kad pogledam na zapad to mi je Europa. Kad pogledam na istok, malo mi je teško vidit Europu, ali... (...) Meni je Europa ono, kad vi stanete, ljepo ono u Zagreb i pogledate na zapad... Znači one zemlje koje su prve bile u Europskoj uniji, koje središnji dio zauzimaju. Francuska, Njemačka, Italija, Švicarska, Austrija..." (Muškarac iz Istre, Talijan, Istrijan, između 30-40 godina).

U tome je smislu bilo očito da se "pravom" Europom smatraju zemlje "srži Europe", dok se neke druge zemlje (Poljska, Bugarska, Rumunjska), koje su danas članice EU donekle promatraju s nevjericom ili ironijom.

Dosta naših sugovornika/ica smatra i kako je Istra bliža Europi od nekih drugih dijelova Hrvatske. Razlozi za takav stav su različiti i mogli bi se sumirati u nekoliko širih cjelina. Prije svega Istra je dio Mediterana, a Mediteran se percipira kao Europa, tj. kao kolijevka civilizacije, a neki će u tome kontekstu spomenuti i Rimsko Carstvo. Jedan od razloga je i zemljopisna blizina Europe, tj. zemljopisni položaj Istre na granici s EU (iako

¹⁶ Članak 128, stavak 1. Mاستriškog ugovora navodi kako će Zajednica pridonositi cvjetanju kultura zemalja članica, istodobno poštujući njihove nacionalne i regionalne posebnosti, stavljajući u prvi plan zajedničko kulturno naslijeđe. (<http://www.eurotreaties.com/maastrichtec.pdf>).

¹⁷ INTERREG III je inicijativa Europske komisije kojoj je cilj stimulirati međuregionalnu suradnju u EU u razdoblju od 2000. do 2006. godine. Financira je European Regional Development Fund (ERDF) (http://ec.europa.eu/regional_policy/interreg3/index_en.htm).

¹⁸ CEI – Central European Initiative osnovana je 1989. godine kao međuvladin forum za političku, gospodarsku i kulturnu suradnju svojih članica. Danas CEI čini devet zemalja članica EU i devet zemalja nečlanica EU. Glavni cilj CEI je pomoći tranzicijskim zemljama Srednje Europe da se približe EU (<http://www.ceinet.org/main.php?pageID=17>).

se Europa puno više percipira blizinom Trsta, nego blizinom npr. Kopra). Čest razlog za smatranje Istre bližom Europi je i bolja gospodarska situacija nego u drugim dijelovima Hrvatske (neki smatraju da je to stoga što Istra nije doživjela izravne posljedice rata). Dosta naših ispitanika smatra da su za veću europskost Istre zaslužne i neke karakteristike ljudi (mentalitet) poput komunikativnosti, otvorenosti, tolerancije, skromnosti, marljivosti, a neki će na upit spomenuti i drukčiji (bolji) odnos prema ženama. Riječ koja se vrlo često provlačila u razgovorima bila je i multikulturalnost kao jedna od istarskih specifičnih osobina koja je čini bližom Europi ili barem posebnom u odnosu na druge krajeve Hrvatske, tj. kako bi rekao jedan od naših sugovornika: "*Ja ne doživljam istrijanstvo kao nešto što ima svoju kulturu već svoje kulture. I onda po tome, prema tome svatko ko dođe u Istru ko možda (pauza) se želi odmoriti od nacionalnog i nacionalističkog pa se identificira sa...*" (Muškarac iz Istre, osjeća se kao Istrijan – Hrvat i Talijan, 50-60 godina)

ISTARSKI MULTIKULTURALIZAM, DVOJEZIČNOST I SUŽIVOT (CONVIVENZA) TALIJANA I HRVATA

Svi ti procesi doseljavanja i iseljavanja rezultirali su stvaranjem kulture u kojoj su pripadnici različitih kultura živjeli zajedno, s međusobno različitim (najčešće ne pretjerano harmoničnim) odnosima i stvarali multikulturalne temelje istarskog društva. I sve se te migracije uzimaju u obzir u diskursu o istarskoj multikulturalnosti, iako je najnaglašeniji suživot Hrvata i Talijana. Slično je u svojoj studiji o egzodusu talijanskih Istrana (uključivši i analizu onih koji su ostali u Istri (tal. naziv za one koji su ostali – *rimasti*) nasuprot iseljenima (tal. naziv za one koji su napustili Istru u egzodusu – *esuli*)) zaključila i američka antropologinja Pamela Ballinger. Ona piše kako istarski identitet *esuli* percipiraju kao isključivo talijanski, dok je u *rimasta* taj identitet hibridan, tj. sagledava se kao talijansko-hrvatski (Ballinger 2003).

Upravo su odnosi tih dviju etničkih skupina i danas vrlo delikatni i prati ih različit odnos snaga s obzirom na pristupe moći u povijesti. Talijani su u povijesti (pa čak i za austrijske vladavine) bila manjina na poziciji moći, dok su danas nacionalna manjina s posebnim statusom, što se najbolje vidi u tome što je Istarska županija službeno dvojezična, što je zajamčeno Statutom Istarske županije, ali i statutima pojedinačnih gradova (npr. Statut grada Pule, poglavlje XI i XII, <http://www.pula.hr/?cID=102> i <http://www.pula.hr/?cID=103>). Rosita Rindler Schjerve smatra da su vrlo često stavovi prema manjinama i zaštiti manjinskih jezika u zemljama nečlanicama EU pozitivni tamo gdje manjine u jednoj predstavljaju većinu u drugoj zemlji, članici EU (npr. Italija u primjeru istarskih Talijana) (Rindler Schjerve 2007: 114). Takve manjine mogu profitirati od deklarirane europske multikulturalnosti i zaštite manjinskih jezika, prije svega zbog toga što u susjednoj zemlji članici imaju dobro pozicioniranog zaštitnika. Iako talijanski jezik u Istri nije imao status manjinskog jezika, dapače, bio je jezik elite, u okviru ovog bi se objašnjenja donekle mogla tumačiti i visoka razina prava talijanskoga jezika u Istri. Valja ipak napomenuti kako npr. uporaba talijanskog jezika u administraciji

podrazumijeva standardni talijanski jezik, dok lokalne varijante talijanskoga jezika (*istriotski, vodnjanski, rovinješki*) podliježu prije svega deklarativnoj zaštiti.

Mišljenja naših sugovornika/ica o dvojezičnosti u Istri variraju, ali se uglavnom kreću u spektru pozitivnih mišljenja. Velik broj stanovnika Istre će o dvojezičnosti promišljati u kategoriji posve prirodne, gotovo automatske pojave:

"Pa bože mili, u Istri sam, di će bit ako ne u Istri dvojezičnost? Pa mi je to nekako normalno. Valjda zato jer je blizu Italija, zato jer ima puno Talijana, i uvijek kad mislim na Istrijane, mislim na čakavski i na talijanski. Automatski mi sve to dođe." (Djevojka iz Istre, Hrvatica, Istrijanka, 20-tak godina)

Neki su od naših sugovornika/ica (Hrvati i Talijani) isticali da je Istra službeno dvojezična samo u onim krajevima gdje je talijanska manjina "tradicionalno" bila prisutna te su svjesni da pojedini gradovi odlučuju o službenoj dvojezičnosti, kako me na pitanje o tome što misli o dvojezičnosti Istre "ispravio" jedan sugovornik: *"Nije cijela, nego gradovi"*. Drugi pak ističu da dvojezičnost ne bi trebala biti "isforsirana". Jedan dio naših sugovornika/ica znanje još jednoga jezika smatra vrlo korisnim, pogotovo u kontekstu ulaska Hrvatske u EU i konkurentnosti na tržištu rada, za koje se pretpostavlja da će se proširiti ulaskom u EU. Znanje (još jednog) jezika je dodatna prednost i kvalifikacija koju stječu dvojezične osobe, dakle može se interpretirati kao oblik kulturnog kapitala (Bourdieu 1986).¹⁹

Ipak, samo su rijetki svjesni da proklamirana politička dvojezičnost, koja se očituje u čestim govorima koji se prevode, odnosno ponavljaju ili na talijanskom ili hrvatskom jeziku, ne predstavlja bit dvojezičnosti:

"Oni zapravo ne znaju što je dvojezičnost. Onda govore jednu stvar na dvama jezicima, pa kažu bongiorno, dobar dan. Ako postoji dvojezičnost, onda čovjek može doći i reći bongiorno isto kao i dobar dan. To vrijedi i jedno i drugo. U toj emisiji AT klub, koja još uvijek postoji, je super što čovjek koji nazove i govori na talijanskom, on govori na talijanskom. I ovaj ga ne prevodi, ovaj mu odgovara na hrvatskom. Ovaj govori na hrvatskom, ovaj mu odgovara na talijanskom. To je komunikacija. To je dvojezičnost." (Muškarac iz Istre, osjeća se kao Istrijan – Hrvat i Talijan, 50-60 godina)

S obzirom na službenu dvojezičnost dijelova Istre, na prisutnost i različite oblike odnosa moći s pripadnicima talijanske manjine, na vidjelo je isplivao i nešto drukčiji odnos prema Talijanima, pogotovo u usporedbi s drugim nacionalnim manjinama u Istri. Tako npr. jedna naša sugovornica za Talijane ističe: *"ne smatramo ih manjinom, smatramo ih domaćim, autentično ovdje"* (Istrijanka, 40-50 godina), a druga, Talijanka ističe: *"... nego mi automatski spadamo pod Istrane, kao Talijani"* (žena iz Istre,

¹⁹ Kulturni kapital za Bourdieua je jedan od oblika kapitala prema kojima su ljudi pozicionirani u društvu (uz ekonomski, socijalni i simbolički). Kulturni kapital Bourdieu percipira u tri oblika – kao utjelovljeno stanje (tj. kao dugotrajne dispozicije uma i tijela), kao objektivno stanje (kulturna dobra, slike, knjige i sl.) i kao institucionalizirano stanje (npr. akademske kvalifikacije) (Bourdieu 1986: 47). U tome kontekstu je znanje jezika jedan od oblika kulturnog kapitala.

Talijanka, oko 30 godina). Iz ovih je izjava jasno da za neke od naših sugovornika/ica biti Talijan/ka u Istri podrazumijeva istodobno i istarski/istrijski identitet. Jedan naš sugovornik, Talijan, istaknuo je povoljniji položaj talijanske nacionalne manjine, ne samo u Istri već i u Hrvatskoj, misleći pritom na dvojezične osobne iskaznice. Osim takvih stavova spominje se i "kultura" kao jedan od elemenata koji pripadnike talijanske nacionalne manjine svrstava u zasebnu kategoriju (u odnosu na druge manjine u Istri):

"... Mi kao Talijani, neki put simpatičniji smo, moram priznati od drugih manjina, dobro, prije svega, brojčano nas ima malo više, iako ne baš previše više od drugih, ali na žalost drugi su... ali znam, zbog nekakvih kulturnih neprihvatanja, ne znam, bošnjačke kulture i albanske, romske kulture, možda te manjine nisu tako prihvaćene kao talijanska kultura, ali eto, to znamo svi, možda zbog velikih različitosti kulturnih i tako dalje..." (Žena iz Istre, Talijanka, oko 30 godina)

ISTARSKI MULTIKULTURALIZAM

Upravo diskurs o multikulturalnosti otkriva brojne sličnosti sa službenim diskursom EU o multikulturalnosti (*Unity in Diversity*). Jedan je dio diskursa naših sugovornika/ica usmjeren na svojevrstu samorazumljivost istarske multikulturalnosti. Tako pojedini ističu kao istarsku specifičnost, ali i normalnost, puno miješanih brakova, miješanje kultura i običaja unutar jedne obitelji. Vrlo se često spominje istarska otvorenost, tolerantnost, komunikativnost i prihvaćanje došljaka: *"Pa mi smo prihvaćali svih koji su ovdje došli kao da su oduvijek ovdje. I mi smo njih prihvatili..."* (Žena iz Istre, 50-60 godina).

Jedan dio naših ispitanika govori o prihvaćanju došljaka u svoju sredinu u univerzalnim kategorijama dobrih i loših ljudi. Tako shvaćeno, prihvaćanje ili neprihvatanje došljaka ne ovisi o njihovoj etničkoj pripadnosti, već o njima samima, tj. o njihovim individualnim kvalitetama. Zanimljivo je da smo takve stavove uočili pretežno u pripadnika starije generacije, i to uglavnom onih koji žive na selu:

"Ja mislin da niko u Istri ne poriče da si ti od ovuda, da si ti od onuda. Ja nisan nikad ču Istrijana da je reka: "Eh! Je li vrag, je li Bosanac, je li, ča ja znan, je li Srbin, je li ča. Ne, nan je bilo se jednako, samo ko je čovik da je čovik." (Muškarac iz Istre, Hrvat, 70-80 godina)

Istarsku otvorenost uočavaju i pozitivno vrednuju neki od došljaka s kojima smo razgovarali, a koji su zbog posla došli u Istru iz drugih dijelova Hrvatske. Međutim, neki od tih došljaka govore i o ponešto drukčijem aspektu te otvorenosti, onom koji se očituje na razini svakodnevnog života:

"Ne, oni su otvoreni, otvoreni su oni, ovo kad ti dođeš, međutim (...) Razlika između onoga šta san ja naučila u gradu u kojem sam živjela, kad ti nekog upoznaš i kad si ti, kad ti izlaziš s njim vani, na primjer jedan put tjedno, nakon određenog vremena ti njega pozoveš u stan. I to je nama normalno, ti ga pozoveš kući, u stan. A ovdje... H, nekako, ... oni su okej, ali nema tu te prisnosti da te pozovu kući na ručak, na večeru ili da će doći k tebi..." (Došljakinja u Istru, Hrvatica, 30-40 godina)

Drugi pak smatraju da je riječ o deklariranoj multikulturalnosti ili pak svojim izjavama daju naslutiti da se ta multikulturalnost ne odnosi na sve, pogotovo na Rome, Albance, Srbe, Bosance ili jednostavno na doseljenika *priko Učke*:

"Jer ako vi govorite o tome da, s jedne strane, mi smo u Istri tolerantni, a s druge strane mrzite Rome il' Srbe doseljenike il' Albance... a, a..." (muškarac iz Istre, 30-40 godina)

"... sad se žale da im Albanci oče albanski u školu, šta bi teoretski mogli imat pravo, pa ako smo tolko multikulturalni dajmo im i to." (Istrijan, oko 40 godina)

I dok jedni upućuju na istarsku tolerantnost i prihvaćanje drugih, drugi pak priznaju da je riječ o prilično ambivalentnom pojmu, pogotovo u odnosu na druge manjine: *"... Ta multikulturalnost, to je riječ koja je izvana, koju mi iznutra ne doživljavamo. Dakle mi nemamo osjećaj da je to neka multikulturalnost, da smo mi... Kad dođu ti... Sad kad ja to raščlanim, aha ovi su Albanci, aha ovi su multietnični..."* (Istrijanka, 30-40 godina)

Drugi pak u svemu tome vide mit o suvremenoj istarskoj multikulturalnosti, svojevrsnu politički korektnu retoriku: *"To su fame naokolo. Mi ne volimo sami sebe, a kamoli nekog drugog... (...) Ma to su više priče dnevno političke potrebe nego što smo tolerantni, jer još uvijek... i oni iz drugog sela su u kurcu i ovakvi i onakvi, a kamo još oni preko Učke..."* (Istrijan, 30-40 godina)

S obzirom na ratna događanja u Hrvatskoj devedesetih godina 20. stoljeća i status srpske nacionalne manjine, mnogi sugovornici/ice ističu pozitivan stav upravo prema Srbima kao bitan element istarske tolerantnosti i otvorenosti:

"Prvo ta multikulturalnost, koja... je kod nas zastupljena, (...) mislim bez obzira šta je bilo i šta je ni bilo, meni su najbolji prijatelji bili Srbi. Bez obzira šta se desilo i šta se nije desilo." (Istrijanka, 30-40 godina)

Posve nove manjine, poput Kineza, smatraju se svojevrsnom ekonomskom prijetnjom, percipiranom u očima građana u kontekstu otvaranja tzv. kineskih dućana u Istri, što neki uspoređuju s masovnom pojavom "kineskih" dućana u Trstu.

Proklamirana multikulturalnost u Istri percipira se kao suživot (*convivenza*) etničkih skupina koje su u Istri već dovoljno dugo da se osjećaju pripadnicima istarskog prostora. Neki od naših sugovornika/ica od došljaka stoga na neki način žele ili očekuju da ti došljaci prihvate istarski/istrijski identitet. Najčešće je takav stav vidljiv u laganom negodovanju oko neprihvaćanja jezika od došljaka ili pak s njihovim "nametanjem":

"Jer jako često ljudi znaju bit ovdje jako dugo... Na primjer, isto kad su došle te izbjeglice, znala su se rađat mala djeca i ta djeca cijeli život provedu u Istri, al oni se i dalje deklariraju kao Slavonci, Bosanci ili nešto ono... Nikad se ne deklariraju kao Istrijani." (Djevojka iz Istre, 20-tak godina)

"A evo na primjer u X²⁰ ima jedan iz Slavonije. On je živio u Rijeci kao mlad. Oženio se Istrijankom, ali on uvijek... kamo greš. ... Non voglio parlata." (Muškarac iz Istre, Hrvat, 50-60 godina)

"Znaš šta meni smeta ovdje? Ovi ljudi šta dođu. Ovi šta dođu i naprave se gospodari di dođu. E. Ovdje su recimo pet-šest godina i hoće zapovijedat. E. Onda mu kažeš: Idi od kud si došao. Bilo od kuda si došao, i onda tu se zakačimo. Kako da se izrazim, onda se tu ne posvadimo, ali si kažemo ono šta mislimo. E, kažemo: Zašto ti dođeš u, tuđoj kući i počneš zapovijedat. Poštuj onog starosjedioca i bit će ti dobro isto jer on sigurno poštuje tebe." (Muškarac iz Istre, Hrvat, 60-70 godina)

Iz tih je stavova vidljivo da stanovnici Istre vrlo otvoreno prihvaćaju došljake, ali da očekuju da se i ti došljaci prilagode svom novom životnom prostoru. Multikulturalnost je u Istri rezultat specifične povijesne situacije (tijekom povijesti različite su etničke skupine i njihovi međusobni odnosi oblikovali identitet Istre) i danas se percipira prije svega kao suživot (*convivenza*) Hrvata i Talijana, te uključuje skupine i manjine koje su u Istri generacijama. Zato je činjenica da se od novih (ili barem novijih) došljaka očekuje da se uklope i da prihvate istarski/istrijski identitet, što je suprotno diskursu o multikulturalnosti Istre.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Uspoređujući službeni europski diskurs o europskoj kulturi, koja se nastoji sagledati, barem deklarativno, u sloganu "Jedinstvo u različitosti", nalazim mnogo sličnosti s diskursom o istarskoj multikulturalnosti.²¹

I dok se u Istri s pravne strane štite prava nacionalnih manjina, s naglaskom na talijanskoj, i ističe tolerantnost, otvorenost i multikulturalnost, razgovor s našim sugovornicima/icama razotkriva da se ta multikulturalnost prije svega odnosi na suživot (*convivenza*) Talijana i Hrvata. Istodobno su neke druge, relativno nove manjine u Istri – Romi, Albanci, Bosanci, Srbi, ili Kinezi – isključene, ili samo nominalno uključene u diskurs o multikulturalnosti. Iz razgovora s našim sugovornicima/icama postaje očito da su pripadnici tih manjina i došljaci iz drugih dijelova Hrvatske najčešće percipirani kao Drugi, što je vidljivo i u nazivima za njih: *furešti* ili oni *priko Učke*. Od njih se očekuje da prihvate istarski/istrijski identitet, da prihvate lokalni govor (ili da se barem potrudе svladati ga) te da prihvate istarski način života i mentalitet. Neki od naših sugovornika/ica ne isključuju tako ni mogućnost da i Englez (kao prototip stranaca koji polako kupuju istarske nekretnine) s vremenom postane Istrijan. Iako je istarska otvorenost prema došljacima neupitna te je iznimno cijene i sami došljaci, od tih se

²⁰ Malo mjesto u središnjoj Istri.

²¹ Smatram da su ovim istraživanjem otvorena i brojna nova zanimljiva pitanja i mogućnosti za nastavak istraživanja, poput npr. istraživanja strategija koje te druge manjine upotrebljavaju u svakodnevnom životu u Istri, koliko su se voljni uistinu asimilirati u tako shvaćenu istarsku multikulturalnost i sl.

došljaka očekuje prilagođavanje istarskom načinu života. To upućuje na činjenicu da je istarska multikulturalnost, unatoč visokoj razini zaštite prava, u prvome redu talijanske nacionalne manjine, prisutna uglavnom na deklarativnoj razini i u odnosu na Talijane, a da se u primjeru novih došljaka javlja težnja za asimilacijom kao idealnim modelom, što je pak suprotno s deklarativnom multikulturalnošću. Talijanska je manjina percipirana kao domaća, autohtona i suživot s njom se percipira kao bit istarske multikulturalnosti i vrijednost je sama za sebe (pogotovo s obzirom na različite omjere moći tijekom povijesti). Ovo, naravno, ne znači da takav stav dijele svi naši sugovornici ili čak svi Istrani/Istrijani. Prednost je kvalitativnih istraživanja što pokazuju višeglasje i mnogoznačje te ističu činjenicu da stavovi naših sugovornika/ica nisu i ne mogu biti monolitni te i ne smiju biti tako predstavljeni.

Zbog navedenoga mi se čini da mogu zaključiti da diskurs o istarskoj multikulturalnosti nalikuje službenom europskom diskursu o multikulturalnosti (koji jedne uključuje a druge isključuje, npr. neeuropski imigranti uglavnom se ne spominju u europskom modelu multikulturalnosti, naglasak je stavljen na nacionalne države, regije i tzv. autohtone manjine). Iz analiziranih stavova željela sam istaknuti kako multikulturalnost u Istri ima brojna lica i značenja, a naglasiti upravo one stavove o multikulturalnosti koji se mijenjaju ovisno o tome na koga bi se trebali odnositi.

NAVEDENA LITERATURA

- Abélès, Marc. 2004. *Identity and Borders: An Anthropological Approach to EU Institutions. Twenty-First Century Papers: On-line Working Papers from the Center for 21st Century Studies* <http://www.21st.uwm.edu> (pristup 20. kolovoza 2008.)
- Adriatic Euroregion: <http://www.adriaticeuroregion.org/en> (pristup 7. studenog 2007.)
- Anderson, James, O' Dowd, Liam. 1999. "Borders, Border Regions and Territoriality: Contradictory Meanings, Changing Significance". *Regional Studies* 33/7: 593 – 604.
- Assembly of European Regions – mission <http://www.a-e-r.org/about-aer/vocation/mission.html#331> (pristup 25. srpnja 2007.)
- Ballinger, Pamela. 2002. *History in Exile: Memory and Identity at the Borders of the Balkans*. Princeton: Princeton University Press.
- Banovac, Boris, Robert Blažević, Željko Boneta. 2004. "Modernizacija (i/ili europeizacija) hrvatske periferije - primjeri Istre, Like i Gorskog Kotara". *Revija za sociologiju* XXXV/3-4: 113-141.
- Banovac, Boris. 1996. "Etničnost i regionalizam u Istri: povijesni rakurs i suvremeni kontekst". *Migracijske teme* 4: 267-288.
- Banovac, Boris. 1998. *Društvena pripadnost, identitet, teritorij - sociološko istraživanje regionalne pripadnosti u Istri*. Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.

- Bertoša, Miroslav. 1968. "Pregled povijesti Istre". U *Knjiga o Istri*, T. Peruško et al., ur. Zagreb: Školska knjiga, 13-64.
- Bertoša, Miroslav. 1995. *Istra: Doba Venecije*. Pula: ZN "Žakan Juri".
- Bertoša, Miroslav. 2006. "U znaku plurala. Višebrojni i višeslojni identiteti istarski (*kroki ranoga novovjekovlja; XVI – XVIII stoljeća*)". U *Identitet Istre. Ishodišta i perspektive*. M. Manin, L.J. Dobrovšak, G. Črpiš i R. Blagoni, ur. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 17-29.
- Bialasiewicz, Luiza. 2008. "The Uncertain State(s) of Europe?". *European Urban and Regional Studies* 15: 71-82.
- Blagonić, Sandi. 2001. *Geneza i razvoj subetničkih skupina u Istri od 16. stoljeća do danas*, magistarski rad, u rukopisu, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Bourdieu, Pierre. 1968. "The Forms of Capital". U *Handbook of Theory of Research for the Sociology of Education*. J. F. Richardson, ur. New York: Greenword Press, 241-258. <http://econ.tau.ac.il/papers/publicf/Zeltzer1.pdf>
- Božić, Senka. 2007. Carriers and Symbols of European Culture and Identity. *Working paper 2*, http://www.linee.info/uploads/media/WoPa2_WP1.doc (pristup 20. ožujka 2008.)
- Brumen; Borut. 1996. "The State wants it so, and the folk cannot do anything against the state anyway". *Narodna umjetnost* 33/2: 139-155.
- Butković, Davor. 2007. "Predizborne pozicije HDZ-a i SDP-a". *Jutarnji list*, 1. rujna, zagrebačko izdanje.
- Central European Initiative – Objectives. <http://www.ceinet.org/main.php?pageID=17> (pristup 24. srpnja 2007.)
- Dukovski, Darko. 2001. *Rat i mir istarski: model povijesne prijelomnice 1943.-1955*. Pula: C.A.S.H.
- European Commission, Regional Policy – Interreg III. http://ec.europa.eu/regional_policy/interreg3/index_en.htm (pristup 24. srpnja 2007.)
- Frykman, Jonas. 2003. "Between History and Material Culture". U *Being there. New Perspectives on Phenomenology and the Analysis of Culture*. J. Frykman, N. Gilje, ur. Lund: Nordic Academic Press.
- Kalapoš, Sanja. 2002. *Rock po istrijski: o popularnoj kulturi, regiji i identitetu*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Kappus, Elke-Nicole. 2002. "Način gledanja: Etnografski pogled II (Putovanje u živu prošlost... Etnografski pogledi na Istru)". U *Istra: različiti pogledi*. L. Nikočević, ur. Pazin: Etnografski muzej Istre, 37-52.
- Laffan, Brigid. 1996. "The Politics of Identity and Political Order in Europe". *Journal of Common Market Studies* 34/1: 81-102.
- Lista zaštićenih nematerijalnih kulturnih dobara. <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=3650> (pristup 24. srpnja 2008.)

- Löfgren, Olaf. 2008. "Regionauts: the Transformation of Cross-Border Regions in Scandinavia". *European Urban and Regional Studies* 15: 195-209.
- Meinhof, Ulrike H., ur. 2003. "Bordering European Identities". *Journal of Ethnic and Migration Studies* 29/5.
- Nikočević, Lidija. 2006. "State Culture and the Laboratory of Peoples: Istrian Ethnography during the Austro-Hungarian Monarchy". *Narodna Umjetnost* 43/1: 41-57.
- Nikočević, Lidija; Nevena Škrbić. 2002. "Način gledanja: Mit o Austriji u Istri". U *Istra: različiti pogledi*. L. Nikočević, ur. Pazin: Etnografski muzej Istre, 37-52.
- O projektu Polis Jadran Europa. <http://polisadriatic.com/index.php?projekt> (pristup 23. lipnja 2008.)
- Padgen, Anthony. 2002. *The Idea of Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Perkman, Markus. 2003. "Cross Border Regions in Europe – significance and drivers of Cross-border cooperation in Europe". *European Urban and Regional Studies* 10/2: 153-171.
- Popis stanovništva 1991*. 1992. Zagreb: Republički zavod za statistiku.
- Popis stanovništva 2001*. Zagreb: Državni zavod za statistiku. http://www.dzs.hr/hrv/censuses/census2001/Popis/H01_02_02/H01_02_02.html (pristup 24. srpnja 2007.)
- Prodan, Goran. 2002. "Lako za Istrijane, ma teško za škole". *Glas Istre*, 20. srpnja.
- Programska deklaracija IDS-a: <http://www.ids-ddi.com/ids-ddi/dokumenti/programska-deklaracija/> (pristup 24. srpnja 2007.)
- Radaelli, Claudio M. 2000. "Whither Europeanization? Concept stretching and substantive change" *European Integration online Papers* 4/8. <http://eiop.or.at/eiop/texte/2000-008a.htm> (pristup 20. srpnja 2008.)
- Rihtman-Auguštin, Dunja. 1997. "Zašto i otkad se grozimo Balkana?". *Erasmus – časopis za kulturu demokracije* 19: 27-35.
- Rindler Schjerve, Rosita. 2006. "Regional Minority Language Research in Europe a call for a Change in Perspectives". *Sociolinguistica* 20: 105-120.
- Rovinjske deklaracije: <http://www.ids-ddi.com/ids-ddi/dokumenti/rovinjske-deklaracije/> (pristup 24. srpnja 2007.)
- S. B. 2002. "Zastupnik i potpredsjednik IDS-a Damir Kajin o popisu stanovništva: Hrvatska je etnički najčišća europska država". *Glas Istre*, 20. srpnja.
- Šantić, Neven. 2000. "Politički aspekti društvenog razvoja Istre". *Revija za sociologiju* 3-4: 153-163. (<http://www.hsd.hr/revija/pdf/3-4-2000/03-Santic.pdf>)
- Sassatelli, Monica. 2002. "Imagined Europe: The Shaping of a European Cultural Identity Through EU Cultural Policy". *European Journal of Social Theory* 5/4: 435-451.
- Shore, Cris. 1996. "Transcending the Nation-State? The European Commission and the (Re)-Discovery of Europe". *Journal of Historical Sociology* 9/4: 473-496.

- Shore, Cris. 1997. "Ethnicity, Xenophobia and the Boundaries of Europe". *International Journal on Minority and Group Rights* 4: 247-262.
- Shore, Cris. 2004. "Whither European Citizenship? Eros and Civilization Revisited". *European Journal of Social Theory* 7/1: 27-44.
- Skupština europskih regija (SER) <http://www.istra-istria.hr/index.php?id=457> (pristup 24. srpnja 2007.)
- Službene novine Istarske županije, 2/2006, http://www.istra-istria.hr/fileadmin/dokumenti/sluzbene_novine/2006/broj02-od-17-03-2006.doc (pristup 27. ožujka 2007.)
- Sošić, Mario. 2006. "Komparativna analiza nacionalne komponente popisa stanovništva 2001. godine u Istri". U *Identitet Istre – ishodišta i perspektive*. M. Mario, Lj. Dobrovšak, G. Črpić, R. Blagoni, ur. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 419 – 438.
- Statut Istarske županije, <http://www.istra-istria.hr/index.php?id=63> (pristup 24. srpnja 2007.)
- Stolcke, Verena. 1995. "Talking Culture: New Boundaries, New Rhetorics of Exclusion in Europe". *Current Anthropology* 16/1: 1-24.
- Strčić, Petar. 1996. "Glavne silnice u nacionalno-političkom pitanju Istre (XIX-XX stoljeće)". *Nova Istra*: 141-160.
- Sujoldžić, Anita. 2008. "Istrian Identities and Languages in Contact". *Suvremena lingvistika* 65: 27-56.
- The Maastricht Treaty – Provisions Amending the Treaty Establishing the European Economic Community with a View to Establishing the European Community, 7 February 1992. (<http://www.eurotreaties.com/maastrichtec.pdf> (pristup 24. srpnja 2007.)
- Urošević, Mirko. 2001. "Dvojezičnost u Istri i zaštita prava talijanske manjine "vizit-karta" za Europu". *Ijesnik*, 9. travnja.
- Velikonja, Mitja. 2007. *Evroza*. Beograd: Biblioteka XX Vek.
- Vink, Maarten. 2002. "What is Europeanization? and Other Questions on a New Research Agenda". *Paper for the Second YEN Research Meeting on Europeanization* http://www.essex.ac.uk/ECPR/standinggroups/yen/paper_archive/2nd_yen_rm_papers/vink2002.pdf

THE MULTIPLE MEANINGS OF ISTRIAN MULTICULTURALISM

Summary

In this paper the author analyzes the similarities between European Union's public discourse on multiculturalism and the discourse on multiculturalism in Istria. The starting point is the understanding of the processes of Europeization, which include the European Union member countries as well as the aspiring member countries; the mentioned processes imply not only the implementation of the European Union legislative but also

the local reaction to these processes, including changes on the level of identity. Analyzing the Istrian rhetoric of multiculturalism, the author finds similarities between the discourse on multiculturalism in the European Union and that in Istria, both characterized by a basic dichotomy – inclusion of some groups and exclusion of others. And while the EU discourse on multiculturalism, joined under the slogan "Unity in Diversity", largely excludes immigrants, the similar interpretation of multiculturalism can be perceived in Istria, where, according to statements of some participants in the research, multiculturalism means the coexistence of Croats and Italians in Istria (but also of other groups that managed to coexist in the territory of Istria throughout history). However, the newcomers are expected to assimilate into the already existing Istrian multiculturalism, a strategy completely different from the nominal support and recognition of diversity that multiculturalism implies.

Keywords: multiculturalism / Istria / European Union / Europeanization